

فضایل اخلاقی در سوره حجرات

عاطفه حاجی حسینی^۱

چکیده

سوره حجرات از سُور کوتاه قرآن کریم است و مشتمل بر بسیاری از مبادی فلسفی حقوقی و قوانین اجتماعی و اخلاقی میباشد که تمامی آن در نظام حیات اسلامی مربوط به یک جامعه اسلامی و الهی است. درسهای این آیات نورانی دستور اجتناب از رذایل اخلاقی و صفات ناپسند مانند غیبت، سخریه و استهزاء را میدهد که ارتکاب این رذایل باعث فساد و از همگسیختگی خانوادهها و افراد میشود و همچنین انسان را به یکسری فضایل اخلاقی مانند اصلاح بین مؤمنان و تقوا دعوت مینماید که این صفات باعث رشد فرد و جامعه میشوند. صفات رذیله در صورتی که به حال خود رها شوند، روزبه روز بر شدتشان افزوده شده، آدمی را قدم به قدم از عالم انسانیت و معنویت دور میسازد و سرانجام او را به هلاکت ابدی میرساند. کسی که میخواهد خود را از بیماری نفس و رذایل اخلاقی برهاند و به سوی سیر الی الله قدم بردارد، باید با شناختی که از آن پیدا کرده به پیشگیری از آن بپردازد. تقوا به عنوان نیروی بازدارنده از گناه و محرک به سوی حریم امن الهی است و با این پیشگیری و تلاش در جهت متصف شدن به فضایل اخلاقی و رعایت آن میتوان به وارستگی اخلاقی دست یافت.

واژگان کلیدی: تجسس، تقوا، غیبت، حجرات

مقدمه

۱. طلبه سطح سه، مؤسسه آموزش عالی امام حسین (علیه السلام) یزد

انسان اگر دچار آفت روحی و جسمی شود عنصری خطرناک خواهد شد. ولی اگر با توجه و دقت، مراقب خود باشد فردی وارسته و شایسته خواهد گردید. آفات و آسیبها در مورد انسان همان رذایل اخلاقی است که تمام انبیا و کتابهای آسمانی، بشر را از آلودگی به آن برحذر داشته و با هشدارها و تأکیدات خود، انسانها را به پاکی و فضایل اخلاقی دعوت نموده‌اند.

سوره حجرات که در کتاب آسمانی قرآن آمده زیباترین و مهمترین نکات اخلاقی و ملاک و معیار ارزش انسانها را بیان میدارد؛ بنابراین به عنوان راهنمایی در زندگی انسان میباشد که توجه به آن، سعادت دنیوی و اخروی را برای انسان به ارمغان می‌آورد. به علاوه انسان با رعایت نکات اخلاقی ذکر شده در این سوره میتواند روابط اجتماعی مناسب با اطرافیان داشته باشد. چرا که این سوره راههای مناسبی برای آداب معاشرت نیکو ارائه میدهد و مشتمل بر مسائلی از احکام دین است، احکامی که با آنها سعادت زندگی فردی انسان تکمیل میشود و نظام صالح و طیب در جامعه مستقر میشود.

تحقیق ارائه شده که با روش توصیفی- تحلیلی و کتابخانهای جمع‌آوری شده و به بررسی فضایل اخلاقی اشاره شده در این سوره پرداخته مانند اصلاح بین مؤمنان، تقوا، عدالت.

امید اینکه مورد استفاده خوانندگان قرار گیرد و همگان به صفات حسنه آراسته گردند.

در اینجا، فضایل اخلاقی ذکر شده در سوره حجرات را بیان میکنیم و مورد بررسی قرار میدهیم.

اصلاح بین مؤمنان

جامعه متشکل از افرادی است، افکار و آرای مختلف و نیز روشهای متفاوت به سبب اختلاف روحيات و اخلاقیات و مانند آن دارند، هرچند در کلیات با هم مشترک هستند و يك هدف اصلي را که همان آسایش و آرامش است در نظر دارند. همین تفاوتها در حوزههای فکری و رفتاری باعث میشود تا گاهی در عمل اجتماعی و روابط بین مردم تنشهایی ایجاد شود. شناخت عوامل تنشزا میتواند برای تنشزدایی کمک کند، ولی به سبب وجود همین تفاوتها نمیتوان امید داشت که جامعه هرگز گرفتار تنش و اختلاف نشود. بنابراین یکی از وظایف اصلي مؤمنان ایجاد اصلاح و آشتی میان کسانی است که با قهر، روابط سالم را قطع کردهاند.

صلح پایدار

صلح و سازش براساس عدل و داد، یکی از روشهای اخلاقی و یا از احکام اجتماعی اسلام است، ولی صلح واقعبینانه، صلحی است که در آن، منافع طرفین متخاصم، به وجه صحیحی تأمین گردد؛ صلحی که گروهی از افراد باایمان و خداشناس بر آن نظارت کنند و در صورتی که یکی از طرفین از دایرهی عدل و داد گامی فراتر نهاد، با تمام قدرت او را بکوبند و نیروهای خود را برای اثبات محکومیت او و جنگ و نبرد با او بسیج کنند تا اینکه سرانجام به فرمان حق گردن نهد.

- برای پایداری چنین صلحی، اسلام شرایطی در نظر گرفته است:

۱. هر نوع پیمان سازش و ترك تعرض و تجاوز، باید براساس عدل و داد استوار باشد، و نیرومندی يك طرف، نباید موجب شود که او خواسته‌هاي خود را بر متخاصم ضعیف و ناتوان تحمیل کند. (سبحانی، ۱۳۸۵، ج ۲، صص ۵۸۰-۶۰۳)

قرآن میفرماید: «فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا؛ (حجرات: ۹) میان آنان با عدل و داد، صلح و صفا برقرار سازید و در بستن پیمان، عدالت ورزید.»

۲. افراد باایمان و خداشناسی که هیچگونه منافعی در این درگیری ندارند، بر این صلح نظارت کنند.

۳. هرگاه یکی از طرفین به فکر توسعه‌طلبی افتاد و برخلاف مواد پیمان صلح گام برداشت، ناظران بیطرف صلح، باید با جنگ و نبرد، او را سرجای خود بنشانند، تا افراد ستمگر و متجاوز بدانند که در جامعه اسلامی برای آنان منزلتی وجود ندارد و این دو شرط اساسی را قرآن با این جمله بیان میکند:

«فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي

تَبَغَّى؛ (حجرات: ۹) هرگاه گروه ناظر بر صلح

ببنید که یکی از متخاصمین به فکر تجاوز

افتاده است، باید با متجاوز نبرد کنند.»

۴. نبرد با ستمگر نباید جنبه انتقامی داشته باشد، بلکه باید هرگونه نبرد با او، برای این باشد که او به فرمان خدا گردن نهد و اندیشه تجاوز و تعدی به حقوق افراد باایمان را از مغز خود بیرون براند و این مطلب را با جمله «حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ؛ (حجرات: ۹) جنگ تا آنجا ادامه یابد که ستمگر به راه عدل و داد - که فرمان الهی است - باز گردد.» بیان نموده است.

۵. افراد باایمان باید در تمام حالات برای صلح تلاش کنند و جنگها نباید آنان را از برقراری صلح، ناامید سازد، حتی پس از سرکوبی گروه متجاوز،

باید تلاش کنند و از نو، پیمان صلح مجدد را براساس عدل و داد ببندد. (سبحانی، ۱۳۸۵، ج ۲، صص ۵۸۰-۶۰۳) ارزش سعی برای اصلاح

صلح از مفاهیم و ارزشهای اخلاقی اسلام است که با وجود شرایط یاد شده، از فرایض بزرگ مذهبی شمرده میشود و در این صورت فرق نمیکند که طرفین صلح، دو فرد مسلمان باشند یا دو طایفه و یا دو دولت بزرگ؛ در هر حال، بر هر فرد مسلمان لازم است که برای برقراری صلح حداکثر کوشش و تلاش را مبذول دارد.

در نبرد «حدیبيه» پیامبر اسلام، از خود گذشتگی عجیبی برای برقراری صلح میان مسلمانان و مشرکان از خود نشان داد. او حاضر شد گروهی از یارانش را از خود برنجانند، اما پیمان صلح را به امضا برساند.

امیرمؤمنان { درباره اهمیت برقراری صلح و دوستی میان دو متخاصم چنین میفرماید:

«وَصَلَحَ ذَاتَ بَيْنِكُمْ فَإِنِّي سَمِعْتُ جَدَّكُمْ، يَقُولُ
صَلَحَ ذَاتَ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الصَّلَاةِ وَ
الصِّيَامِ؛ (نهج البلاغه عبده، ج ۳، ص ۸۵) (از
وصایای امیرمؤمنان به فرزندان خود)) من
شما فرزندانم را سفارش میکنم که برای
برقراری صلح دو متخاصم کوشش کنید؛ چه،
من از جد شما پیامبر اکرم، شنیدم که
فرمود: «ایجاد صلح و صفا میان دو متخاصم،
از يك سال نماز و روزه برتر است.»

این امر به حدی در نظر اسلام حائز اهمیت است که فرد مصلح مجاز است برای برقرار ساختن صلح از هر نوع ابزار عقلایی، حتی با گفتن دروغ از زبان یکی از متخاصمین که به صلح کمک میکند، استفاده کند. (به نقل از مکاسب محرمة، انصاری، بحث تحریم دروغ، ۱۳۸۸، ص ۴۶)

بنابراین مسلح شدن به سلاح مبارزه و فراگرفتن راه‌های در امان‌اندن از شر او، باید همواره مورد توجه انسان باشد.

رسول گرامی اسلام، می‌فرماید:

«ثلاثة معصوم من ابليس و جنوده: الذاکرون

لله و الباکون من خشية الله و المستغفرون

بالاسحار؛ (همان، ص ۱۷) سه گروه از شر

ابلیس و لشکریان او در امانند: کسانی که

به یاد خداوند هستند، کسانی که از ترس

خدا گریه میکنند و کسانی که در سحرگاهان

استغفار میکنند.»

۴. توفیق دریافت علم نافع: علوم و معارف نافع، از ارزاق

معنوی الهی است که در اثر گناه، انسان از فیض آن

محروم میگردد. ولی در پرتو طلب مغفرت و تمسک به

توبه و استغفار، زمینه برای بهره‌مندی از آن علوم

و معارف فراهم میشود.

از امام صادق { نقل شده است: «هرکس به مدت دو ماه

بطور متوالی استغفار نماید، گنجی از علم یا ثروت،

رزق و روزی او خواهد شد.» (همان، ص ۱۸)

نتیجه‌گیری

قرآن‌کریم کتاب هدایت بشر به سوی رستگاری است که در

آن بهترین شیوه برای هدایت انسانها آمده است. سوره

حجرات یکی از زیباترین و کوتاهترین سوره‌های اخلاقی میباشد که در آن فضایل اخلاقی مورد نیاز انسان گنجانده شده است.

از فضایل اخلاقی ذکر شده در این سوره میتوان اصلاح بین مؤمنان را نام برد. چون جامعه متشکل است از افرادی که افکار و آرای متفاوتی دارند، امکان دارد گاهی در عمل اجتماعی و روابط بین مردم تنشها و اختلافاتی ایجاد شود که آثار بدی در پی خواهد داشت. قرآن یکی از وظایف اصلی مؤمنان را ایجاد صلح و آشتی بین افرادی دانسته که با قهر، روابط سالم را قطع کرده‌اند.

از دیگر فضایل اخلاقی موجود در این سوره مبارک، تقواست. تقوا نیروی نگهدارنده‌ای میباشد که انسان را در مسیر زندگیش از مهلکها محافظت میکند که این نیرو برای افراد مختلف، متفاوت است چون هر انسان برای رسیدن به آن درجه کمالی که در نظر دارد باید دارای مرتبهای از تقوا، طبق کمال مورد نظرش، باشد.

عدالت هم از فضایل اخلاقی است. یکی از ویژگیهای بارز انسانها حس عدالتخواهی و عدالت‌طلبی آنها میباشد و عدالت همواره دارای تقدس بوده و همه جوامع در تحقق آن بر تکاپو مشغولند. رعایت استحقاقها و برگرداندن حق به صاحبانش است، پس عدالت مفهوم وسیعی میباشد که همه اعمال نیک انسان را در بر میگیرد.

انسان در بهرهمندی از فضایل اخلاقی به سعادت زندگی خویش نایل می‌آید. تقوا در این میان مایه نجات انسان میباشد، مخصوصاً در زمان ما که شیاطین انسی از طرق مختلف از جمله شبکه‌های ماهواره‌ای، برای فریفتن انسانها، نقشه‌های متفاوت را طراحی و اجرا میکنند، این صفت خوب اخلاقی میتواند باعث دوری افراد از ارتکاب گناهان شود.

پیشگیری به وسیله نیروی تقوا، انسان را به هدف اصلی خویش نزدیکتر میکند، همچنانکه گناهان ما را دورتر میکند. بنابراین انسان باید در تمامی مراحل خویش

لحظه‌ای از خدا غافل نشود و خوف و رجا داشته باشد، چرا که تقوا بهترین وسیله برای سعادت دنیا و آخرت می‌باشد.

فهرست منابع و مآخذ

* قرآن‌کریم

* نهج البلاغه

منابع فارسی

۱. انصاری، مرتضی، ۱۳۸۸، مکاسب محرمه، مترجم محی‌الدین فاضل هرندی، قم: مؤسسه بوستان کتاب قم.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۹۳، نشانه‌های پرواپیشگی، قم: نشر هاجر.
۳. _____، ۱۳۷۶ش، سیره رسول اکرم، در قرآن، بیجا، مرکز نشر اسراء.
۴. خمینی (رحمه الله علیه)، روح الله، ۱۳۷۶، چهل حدیث، بی‌جا، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ناشر مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله علیه).
۵. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۱، لغتنامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. سبحانی، جعفر، ۱۳۸۵، نظام اخلاقی اسلام، قم: مؤسسه امام صادق.
۷. _____، ۱۳۸۵، فروغ ابدیت، ج ۲، قم: بوستان کتاب قم.
۸. سلطانی، غلامرضا، بیتا، تکامل در پرتو اخلاق، ج ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۹. شبّر، عبدالله، ۱۳۷۴، اخلاق شبّر، ترجمه محمد رضا جباران، قم: انتشارات هجرت.
۱۰. طباطبایی، محمدحسین، ۱۳۷۹، آموزش دین، بیجا، نشر جهان آرا.

۱۱. فتحعلي خاني، محمد، ۱۳۷۹، آموزه های بنيادين علم اخلاق، ج ۱، بي جا، نشر شهريار.
۱۲. قرائتي، محسن، ۱۳۸۹، تفسير نور، تهران: مركز درسهایی از قرآن.
۱۳. محمدي ري شهري، محمد، ۱۳۸۹، ميزان الحكمة، مترجم حميدرضا شيخي، ج ۱، قم: مؤسسه علمي فرهنگي دارالحديث.
۱۴. مكارم شيرازي و ديگران، ناصر، بيتا، اخلاق در قرآن، ج ۲، قم: ناشر مدرسه الامام علي بن ابيطالب، انتشارات نسل جوان.
۱۵. _____، ۱۳۹۳، تفسير سوره حجرات، قم: مركز نشر هاجر.
۱۶. _____، ۱۳۸۸، تفسير نمونه، ج ۸، تهران: دارالكتب الاسلاميه.
۱۷. مطهری، مرتضي، ۱۳۸۲، عدل الهي، تهران: انتشارات صدرا.
۱۸. _____، ۱۳۶۱، بيست گفتار، قم: دفتر انتشارات اسلامي.
۱۹. مهدوی کنی، محمدرضا، ۱۳۷۸، نقطه های آغاز در اخلاق عملی، بی جا، نشر فرهنگ اسلامي.

منابع عربي

۲۰. ابن هشام، عبدالملك، بي تا، سيره النبويه لابن هشام، ج ۱، بيروت: دارالمعرفه.
۲۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۸۰، غررالحکم و درر الکلم، تهران: نشر فرهنگ اسلامي.
۲۲. حرعاملی، محمدبن حسن، ۱۳۸۳ق، وسائل الشيعه، ج ۲، تهران: مکتبه الاسلاميه.
۲۳. الحسيني واسطی زبیدی، محمدمرتضی، بی تا، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۷، بيروت: دارالفکر.

٢٤. طبرسى، ابوعلی فضل بن حسن، ١٣٨٠، تفسير مجمع البيان، ج ١٣، بیجا، چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامي.
٢٥. فیض کاشانی، محسن، ١٣٩٣ق، الصافی فی تفسیر القرآن، ج ٢، تهران: منشورات مکتبه الاسلاميه.
٢٦. کراچي، محمد بن علي، بي تا، کنز الفوائد، محقق عبدالله نعمه، قم: دارالذخاير.
٢٧. کلینی رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب، ١٣٦٣ش، اصول کافی، ج ٢، تهران: دارالکتب الاسلاميه.
٢٨. مجلسی، محمد باقر، ١٤٠٣ق، بحارالانوار، ج ٦٨ و ٧٥ و ٩١ و ٩٣، بیروت: منشورات مؤسسه الوفاء.
٢٩. ناصف، منصور، بي تا، التاج الجامع للاصول فی احادیث الرسول، ج ٢، بیروت: دارالجيل.